

Z CELKŮ A ČÁSTÍ

Arthur Zajonc

Jak spojit část organismu s celkem

Když slyšíte slovo „propojenost“, co vám to říká? Každý z nás má okruh přátel a známých. My máme vztah k nim a oni mají vztah k nám. Podobně když uvažujeme o předmětech ze světa, uvažujeme o tom, jak se každý z nich vztahuje k těm druhým. Tím, jak roste jejich počet, uvědomujeme si kvantitativní růst propojení, ale obvykle nejsme s to rozpoznat změny kvalitativní. Bodový obraz vztahů, který jsem popsal, má hluboká omezení nejen v teorii, ale i v každodenním životě. Možná jste mohli zaznamenat následující zkušenost.

Starší člověk, o něhož jste pečovali, si vzal navíc nový prášek a všechno se zkomplikovalo. Podle standardních analýz farmaceutů by nový lék neměl být v rozporu s ostatními léky, uvažujeme-li o nich individuálně. Mýlným předpokladem však je, že léky účinkují izolovaně. Ve skutečnosti řada léků vytváří nový biochemický celek, s nímž nový lék reaguje. Člověk už nemůže uvažovat o interakcích mezi jednotlivými léky párově. Tento biochemický celek má svoji vlastní, celistvou realitu, která se nedá redukovat na jednoduché bodové vztahy.

Celek může být šelmou či andělem

Druhý případ se týká fenoménu lidského propojení v kontextu institucionálním. Vaše jednotlivé interakce s každým na pracovišti se mohou odlišovat od vaší zkušenosti ze setkání s těmito lidmi na společné schůzi nebo mohou být s touto zkušeností dokonce v rozporu. Přiveďte úředníky do zasedací místnosti spolu s dalšími lidmi z úřadu a uvidíte, že najednou z nich budou úplně jiní lidé. Je chybné aplikovat podmínky jednotlivých interakcí na interakce skupinové a pokoušet se nalézt viníka za vzniklou situaci či delegovat na někoho moc. O těchto organických vztazích v podnikání obšírně psal uznávaný odborník v oblasti manažmentu Peter Senge. Pokud si jako manažer nejste vědom těchto alternativních principů organizování, budete zmaten a vaše práce nebude efektivní. Opět snadno upadáme do falešných analýz orientovaných na jednotlivé body a často zapomínáme na drtivou sílu celku. Celek o sobě je šelmou či andělem a uděláme lépe, když o něm vůbec nebudeme přemýšlet v pojmu částí. Jeho atributy se vynořují ze spolupráce přispívajících faktorů, ale ty se obvykle sobě vzájemně nepodobají.

Předchozí geometrické cvičení nám mohlo pomoci překonat bodovou orientaci, která tyranizuje běžné myšlení. Při tomto cvičení zaznamenáte transformaci z bodu do přímky. Uspořádal jsem řadu bodů do tvaru kruhu a s nimi korespondující sadu přímků, jež utvořily novou kružnici. Transformace z bodu do přímky dokáže s každým tvarem udělat kouzlo, spojit jakoukoliv řadu bodů vně kružnice se svazkem přímků uvnitř. Tato konkrétní vlastnost nám pomáhá porozumět holistickému, organickému uspořádání ve světě.

Vstup do Indrovy sítě - do holistických vztahů

Kant, Goethe, Steiner, Hans Jonas a mnozí další usilovali o jiný druh formativních principů, které by lépe odpovídaly organickému světu.* Myslím, že vztahy, o které usilovali, jsou analogické těm, v nichž v geometrii dochází k transformaci bodu v přímku. Různými prostředky jsme se snažili najít způsob, jak spojit každou část organismu s celkem. V transformacích, o nichž jsme mluvili, máme příklad, kdy celá přímka může být transformována v samostatný bod. Jinou analogii můžeme nalézt ve starobylé hermetické tradici, v níž autoři často psávali o tom, jak se makrokosmos odráží v mikrokosmu.

V indické mytologii se Indrova síť skládá z bezpočtu šperků a v každém šperku se odrážejí ty ostatní. To všechno jsou obrazy holistického propojení, mapy vztahu mnohost - jednotlivost nebo také transformace. Vztahy nejsou pouze přímé či komplexní, ale někdy také holistické. Pomocí meditace jsme překročili práh a vstoupili do Indrovy sítě, do holistických vztahů, a pokud máme dále kráčet nastoupenou cestou, potřebujeme vědomí zahrnující mnohost i jednotlivost.

Kvantový holismus

Než opustíme téma pohybu a geometrie, musím poukázat na podstatný vývoj v kvantové mechanice, který má vztah k našemu tématu. Konkrétně na dílo Davida Bohma, který tvrdí, že máme-li pracovat s novou fyzikou, potřebujeme novou mentalitu.** Mnohé z toho, co Bohm převzal z kvantové mechaniky, je okamžitě aplikovatelné na holistické vztahy, jež jsou součástí kontemplativní zkušenosti.

Holistické vidění světa začalo být postupně uznáváno jako základní rozměr kvantové mechaniky a Bohmovo chápání kvantové fyziky odráží tento pohled zvlášť jasně. S konvenční fyzikou oddělených předmětů, která je nám důvěrně známá z běžného života, neboli s tím, čemu Bohm říká „explikátní řád“, nelze počítat, když se jedná o kvantové fenomény. Experimentální fakta kvantové mechaniky vyžadují holismus neboli „implikátní řád“, který vzdoruje našemu konvenčnímu pojmání reality skládající se z oddělených objektů, z nichž každý se vyznačuje jednoznačnou řadou identifikačních atributů.

Magie hologramu

Analogií vyjadřující implikátní řád, kterou Bohm často nabízí, je hologram. Hologram je vytvořen rozštěpením paprsku laserového světla na dvě části. Jedna část dopadá přímo na promítací plochu, zatímco druhá osvětluje předmět zájmu. Laserové světlo, které je rozptýleno předmětem, rovněž dopadá na promítací plochu a vzájemné rušení těchto dvou druhů světla (přímého a rozptýleného) se zaznamenává na film. Když byl vynalezen film, nezobrazoval obraz předmětu, ale labyrint temných a světlých oblastí. Nicméně když tímto filmem prochází laserové světlo, rekonstruovaný třírozměrný obraz

* Hans Jonas: *The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology*, Northwestern University Press, Evanston, 2001. Steiner například v *Theosofii* popsal odlišný nemateriální „éterický“ aspekt života ve světě. Ten je uspořádaný podle holistických vztahů, neustálých metamorfóz a otevřenosti vyšším činitelem.

** David Bohm: *Wholeness and Implicate Order*, Routledge, Londýn 2002.

visí v prostoru před námi. Magie hologramu spočívá ve zvláštním druhu transformace.

Podobně jako transformace přímky v bod, kterou jsme popsali dříve, v hologramu se celý objekt promítá do každého bodu filmu. Místo bodové projekce vlastní běžným fotografiím zobrazuje hologram celý objekt v každém bodu. Sestříhněte film v půlce a laserové světlo bude stále přinášet celý viditelný obraz.* Kvantová mechanika ztělesňuje analogický holismus, který není klasický v zásadních věcech. Jméno, které této vlastnosti v kvantové mechanice dal Schrödinger, zní *provázanost*.

Vznik nové identity

Když sedíte za stolem a chystáte se k jídlu, nůž je umístěn nalevo od lžice, avšak prostorové umístění závisí výhradně na kulturních konvencích. Tento pořádek může být změněn bez jakýchkoliv následků. To ovšem neplatí pro číslo 21, prohodte pořadí a dostanete číslo 12, které má odlišný význam než 21; čísla 12 a 21 je nutno číst dohromady jako celek. Četba slov na této stránce je rovněž důkazem důležitosti řádu a celku. Pořádek některých vedle sebe stojících předmětů může být beztržně prohozen, ale totéž není možné učinit s tím, co vytváří a drží celek. V kvantové mechanice jde holismus dále. V něm už nepracujeme s noži a lžicemi, ale s exotickými elementárními částicemi. Když prohodíme dvě z nich, dochází k zpochybnění jejich individuální existence. V čísle 21 stále vidíme 1 a 2. To ovšem neplatí při prohazování elementárních částic. V mnoha případech ztratí svoji individuální identitu a vznikne nová, konceptuálně nedělitelná identita. Tomu se někdy říká „ontologické vynořování“, čímž je řečeno, že identita částic ustoupila a vznikl skutečný celek.**

* Když polovinu odstraníme, poněkud se zmenší rozlišení, nikoliv však velikost výsledného obrazu. Teorie holografie zahrnuje pouze klasickou optiku a matematiku holistické Fourierovy transformace, tudíž k charakterizaci hologramu nepotřebujeme kvantovou mechaniku; je to však užitečná analogie.

** Michael Silberstein a John McGeever: „The Search for Ontological Emergence“, *The Philosophical Quarterly*, č. 49, Duben 1999, s. 182-200.